

<p>עריכה:⁴ יעקב לוינגר⁵ גרסה: ח'סיון/תשע"א 10:16</p>	<p>ההטעמה הכפולה של עשרת הדיברות, בפרשת יתרו (שמות כ), על פי כתר ארם צובה וכתבי יד הקרובים לו.³</p>	<p>טעם תחתון (=טעמא קדמא - כמערבאי - כבני ארץ-ישראל), שנים עשר פסוקים בעשרת הדיברות.</p>
<p>טעם עליון (=טעמא תניינא - כמדינחאי - כבני בבל), עשרה פסוקים בעשרת הדיברות.⁷</p> <p>לקריאה בציבור, פרשת יתרו: הרבה אשכנזים בא"י וכולם בחו"ל. בחג השבועות: כל האשכנזים, גם בא"י. חסידים: רובם כך בכל מקום, גם ביתרו וכך כל הספרדים בציבור והתימנים (גם ב"חיד). מקור: תנ"ך מקוון מכון ממרא, ע"פ ה- 'כתר' וכ"י הקרובים אליו: http://www.mechon-mamre.org/c/ct/cupper10.htm</p>	<p>ספר התורה איכרות הקודש הומרו בכינוי חול.⁸</p> <p>סידור השורות הוא לפי תיקון סופרים מ' דידוביץ, כמובא בתיקון קוראים 'חורב', תשס"ט. רוב ספרי התורה נכתבים בימינו במתכונתו של זה. ציון הפרשיות בו, הפתוחות {פ} והסתומות {ס} תואם, בקטע הנידון, במלואו את זה שב'כתר' ובכ"י הקרובים לו. מקור הטקסט: תכנת ה- 'כתר'- בר אילן.</p>	<p>לקריאה ב"חיד. בציבור: בפרשת יתרו, מקצת האשכנזים בא"י. הבדלי הניקוד באות אדומה. נקודתיים בסופי פסוקים, מספורם⁹ ופרשיות: בכחול. קטעים בהטעמה זהה בשתי המערכות: בירוק. מקור: תנ"ך מקוון מכון ממרא,¹⁰ ע"פ ה- 'כתר' וכ"י הקרובים אליו: http://www.mechon-mamre.org/c/ct/c0220.htm</p>
<p>ח אַנְכִי יְדוּד אֱלֹקֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּרִית עֲבָדִים¹¹: כ לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל-פְּנֵי לֹא תַעֲשֶׂה לְךָ פֶסֶל וְכָל-תְּמוּנָה אֲשֶׁר בַּשָּׁמַיִם מִמֶּעַל וְאֲשֶׁר בָּאָרֶץ מִתַּחַת וְאֲשֶׁר בַּמַּיִם מִתַּחַת לָאָרֶץ לֹא-תִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם וְלֹא תַעֲבֹדֵם כִּי אֲנֹכִי יְדוּד אֱלֹקֶיךָ קַל קַנָּא פֶלֶד עוֹן אָבֹת עַל-בְּנֵי עַל-שִׁלְשִׁים וְעַל-רִבְעִים לְשֹׁנָי: ו וְעָשָׂה חֶסֶד לְאֲלֹפִים לְאֹהֲבֵי וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֹתֵי: {ס} ג לֹא תִשָּׂא אֶת-שֵׁם-יְהוָה אֱלֹקֶיךָ לְשׁוּא כִּי לֹא יִנְקָה יְדוּד אֶת אֲשֶׁר-יִשָּׂא אֶת-שֵׁמוֹ לְשׁוּא: {פ}</p> <p>7 זְכוֹר אֶת-יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ: ט שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעָשִׂיתָ כָּל-מְלַאכְתֶּךָ: י וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבַּת לַיהוָה אֱלֹקֶיךָ לֹא תַעֲשֶׂה כָּל-מְלַאכָה אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתְּךָ עֲבָדֶךָ וְאִמְתֶּךָ וּבְהֵמָתֶךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ: כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה יְהוָה אֶת-הַשָּׁמַיִם וְאֶת-הָאָרֶץ אֶת-הַיָּם וְאֶת-כָּל-אֲשֶׁר-בָּם וַיָּנַח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי עַל-פָּנָיו בְּרַחֵם יְהוָה אֶת-יוֹם הַשַּׁבָּת וַיְקַדְּשֵׁהוּ: {ס} יב כִּבֵּד אֶת-אָבִיךָ וְאֶת-אִמְךָ לְמַעַן יֵאָרְכוּ יָמֶיךָ עַל הַאֲדָמָה אֲשֶׁר-יְדוּד אֱלֹקֶיךָ גַּתוֹ לָךְ: {ס} יג לֹא תִרְצָח: {ס} יד לֹא תִנְאַף: {ס} טו לֹא תִגְנֹב: {ס} טז לֹא-תַעֲנֶה בְּרַעְךָ עַד שֹׁקֶר: {ס} יז לֹא תִחַמֵּד בֵּית רַעְךָ: {ס} יח תִּחַמֵּד אִשְׁת׃ רַעְךָ וְעַבְדוֹ וְאִמְתוֹ וְשׁוֹרוֹ וְחִמְלֹו וְכָל אֲשֶׁר לְרַעְךָ: {פ}</p>	<p>אנכי יְדוּד אֱלֹקֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּרִית עֲבָדִים לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל פְּנֵי לֹא תַעֲשֶׂה לְךָ פֶסֶל וְכָל תְּמוּנָה אֲשֶׁר בַּשָּׁמַיִם מִמֶּעַל וְאֲשֶׁר בָּאָרֶץ מִתַּחַת וְאֲשֶׁר בַּמַּיִם מִתַּחַת לָאָרֶץ לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם וְלֹא תַעֲבֹדֵם כִּי אֲנֹכִי יְדוּד אֱלֹקֶיךָ קַל קַנָּא פֶקֶד עוֹן אֲבֹת עַל בְּנֵי עַל שְׁלִשִׁים וְעַל רִבְעִים לְשׁוֹנָי וְעָשָׂה חֶסֶד לְאֲלֹפִים לְאֹהֲבֵי וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֹתֵי לֹא תִשָּׂא אֶת שֵׁם יְדוּד אֱלֹקֶיךָ לְשׁוּא כִּי לֹא יִנְקָה יְדוּד אֶת אֲשֶׁר יִשָּׂא אֶת שֵׁמוֹ לְשׁוּא זְכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעָשִׂיתָ כָּל מְלַאכְתֶּךָ וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבַּת לַיהוָה אֱלֹקֶיךָ לֹא תַעֲשֶׂה כָּל מְלַאכָה אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתְּךָ עֲבָדֶיךָ וְאִמְתֶּךָ וּבְהֵמָתֶיךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה יְהוָה אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ אֶת הַיָּם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר בָּם וַיָּנַח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי עַל כֵּן בָּרַךְ יְהוָה אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת וַיְקַדְּשֵׁהוּ כִּבֵּד אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמְךָ וְאֶת אִמְךָ לְמַעַן יֵאָרְכוּ יָמֶיךָ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר יְדוּד אֱלֹקֶיךָ גַּתוֹ לְךָ לֹא תִרְצָח לֹא תִנְאַף לֹא תַעֲנֶה בְּרַעְךָ עַד שֹׁקֶר לֹא תִחַמֵּד בֵּית רַעְךָ לֹא תִחַמֵּד אִשְׁת׃ רַעְךָ וְעַבְדוֹ וְאִמְתוֹ וְשׁוֹרוֹ וְחִמְלֹו וְכָל אֲשֶׁר לְרַעְךָ</p>	<p>ב-ג¹³ אַנְכִי יְדוּד אֱלֹקֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּרִית עֲבָדִים¹⁴: לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל-פְּנֵי: ד לֹא תַעֲשֶׂה לְךָ פֶסֶל וְכָל-תְּמוּנָה אֲשֶׁר בַּשָּׁמַיִם מִמֶּעַל וְאֲשֶׁר בָּאָרֶץ מִתַּחַת וְאֲשֶׁר בַּמַּיִם מִתַּחַת לָאָרֶץ: ה לֹא-תִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם וְלֹא תַעֲבֹדֵם כִּי אֲנֹכִי יְדוּד אֱלֹקֶיךָ קַל קַנָּא פֶלֶד עוֹן אָבֹת עַל-בְּנֵי עַל-שִׁלְשִׁים וְעַל-רִבְעִים לְשֹׁנָי: ו וְעָשָׂה חֶסֶד לְאֲלֹפִים לְאֹהֲבֵי וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֹתֵי: {ס} ז לֹא תִשָּׂא אֶת-שֵׁם-יְהוָה אֱלֹקֶיךָ לְשׁוּא כִּי לֹא יִנְקָה יְדוּד אֶת אֲשֶׁר-יִשָּׂא אֶת-שֵׁמוֹ לְשׁוּא: {פ}</p> <p>ח זְכוֹר אֶת-יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ: ט שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעָשִׂיתָ כָּל-מְלַאכְתֶּךָ: י וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבַּת לַיהוָה אֱלֹקֶיךָ לֹא תַעֲשֶׂה כָּל-מְלַאכָה אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתְּךָ עֲבָדֶיךָ וְאִמְתֶּךָ וּבְהֵמָתֶיךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ: יא כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה יְהוָה אֶת-הַשָּׁמַיִם וְאֶת-הָאָרֶץ אֶת-הַיָּם וְאֶת-כָּל-אֲשֶׁר-בָּם וַיָּנַח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי עַל-פָּנָיו בְּרַחֵם יְהוָה אֶת-יוֹם הַשַּׁבָּת וַיְקַדְּשֵׁהוּ: {ס} יב כִּבֵּד אֶת-אָבִיךָ וְאֶת-אִמְךָ לְמַעַן יֵאָרְכוּ יָמֶיךָ עַל הַאֲדָמָה אֲשֶׁר-יְדוּד אֱלֹקֶיךָ גַּתוֹ לָךְ: {ס} יג לֹא תִרְצָח¹⁵: {ס} יד לֹא תִנְאַף: {ס} טו לֹא-תַעֲנֶה בְּרַעְךָ עַד שֹׁקֶר: {ס} יז לֹא תִחַמֵּד בֵּית רַעְךָ: {ס} יח תִּחַמֵּד אִשְׁת׃ רַעְךָ וְעַבְדוֹ וְאִמְתוֹ וְשׁוֹרוֹ וְחִמְלֹו וְכָל אֲשֶׁר לְרַעְךָ: {פ}</p>

¹ **טעם עליון ותחתון** מהווים שתי מסורות הטעמה שוות מעמד, המציעות שתי דרכים חלופיות לקריאת הקטע **וחלוקתו ליחידות**. שיטת 'טעם עליון' מחלקת את הקטע **לפי דיברות**, ושיטת הטעם התחתון מחלקת אותו **ליחידות-פסוקים בעלי אורך רגיל במקרא** (פרופ' י' עופר והרב א' לויין).

² **שתי שיטות ההטעמה** (תחתון ועליון) המובאות כאן, **שונות** מאלו שברוב הדפוסים הנפוצים (גם במדפוסים שבהם, כגון: 'מקראות גדולות', דפוס וארשא תר"ך וצילומיו, חומשי הייזנהיים-רעדעלהיים, תנ"ך קורן, תיקון קוראים 'סימנים' ועוד), **בעיקר בהטעמת הדיבר הראשון!** בימינו **ראוי לקרוא בתורה בהטעמה המובאת כאן**, כי נראה לסמוך- בעקבות רמב"ם- על ה'כתר' לכל פרטיו (ועל כתיבי היד הטבירניים הקרובים לו, בקטעים החסרים ממנו). אבל, **פוסקים** חשובים אחדים (כגון ר' ישראל מאיר הכהן, **משנה ברורה**, ביאור הלכה, סי' תצד, ומקורו בשו"ע הרב ע"פ שערי תפילה לרז"ה= ר' זלמן הענא [ר"ד יצחקי]) - שלא היו בידיהם כתיבי היד הדווקניים הנמצאים עמנו בזמננו ולא ידעו עליהם- **מצדדים בהטעמות שלא על פי לוחנו כאן**, ושיטתם נוגדת את הספרים הטברניים ואת מניית הפסוקים לפי המסורה. ראה להלן **בהערות 11 ו-14**.

³ **מקורותינו העיקריים** לקביעותינו בלוח דלעיל הם ממחברי דורנו (לפי א-ב), המביאים בחיבוריהם את דעות הקדמונים בנידון:

- **ברויאר**, הרב מרדכי, **כתר ארם צובה והגוסס המקובל של המקרא**, ירושלים תשל"ז, עמ' 56-67.
- **ברויאר**, הרב מרדכי, **'חלוקת עשרת הדיברות לפסוקים ולדיברות'**, עשרת הדיברות בראי הדורות (בעריכת ב"צ סגל), ירושלים תשמ"ו, עמ' 223-254 (וראה שם דיון מפורט על שלוש דרכים למניין עשרת הדיברות, המשתקפות בטעם העליון, בטעם התחתון ובחלוקת הפרשיות).
- **יצחקי**, הרב דוד, מהדורתו של **לוח אֶלְשׁ, מר' יעקב עמדין**, אוצרנו תשס"א, עם מאמרי המהדיר 'קצירת האומ"ר'.
 - **שם**, מאמר ו' (מאמר רוו"ה, עם הערות המהדיר 'מנחת האומ"ר'), עמ' תקכ"ד,
 - **ושם**, מאמר ז' (סיכום), עמ' תקלז.

▪ **לויפר**, הרב יעקב, **'טעם עליון וטעם תחתון'**, מאמר בשלושה פרקים בעיתון 'המודיע', במוסף התורני:

- פרק א' - גיליון ערב שבועות, ה' בסיון תשס"ז, <http://www.saad.org.il/eliu/eliонтаhton1.doc>
- פרק ב' - גיליון יום שישי, כ"ב בסיון תשס"ז, <http://www.saad.org.il/eliu/eliонтаhton2.doc>
- פרק ג' - גיליון יום שישי, כ"ט בסיון תשס"ז, <http://www.saad.org.il/eliu/eliонтаhton3.doc>

▪ **עופר**, פרופ' יוסף, **77 שבועי**, אוניברסיטת בר אילן, מס' 238, פרשת במדבר וחג השבועות תשנ"ח, **'הטעם העליון והטעם התחתון בעשרת הדיברות'**, <http://www.biu.ac.il/JH/Parasha/shavuot/ofe.html>

▪ **פנקובר**, פרופ' יצחק, **TEXTUS 9 (1981) "Maimonides and the Aleppo Codex"**, Penkower, Jordan S.,

▪ **תיקון קוראים 'חורב'**, בשיטת הרב מרדכי ברויאר, בעריכת הרב ישראל אליצור, ירושלים תשס"ט, טעם תחתון במקומו בפרשת יתרו וטעם עליון בעמ' שמט.

⁴ אין בלוחנו כאן חידושים מהותיים לעומת מה שמובא בתנ"כ **ברויאר ודותן ומכון ממרא** במהדורותיהם (מהדירי **כתר בר אילן** טרם פרסמו טעם עליון ותחתון מופרדים, לא בתקליטור ולא בנדפס). אבל, יש כאן הוספות קטנות לאלה: **השוואה הזותית-מוחשית** של שתי מערכות הטעמים של המסרנים והצגת **המערכת השלישית** הנפוצה והבעייתית בהערות, ודעת הפוסקים לעומת המסרנים הטברניים וכן מספור מחודש של הפסוקים בשתי המערכות.

⁵ נערך בעזרת עמיתים שאני מודה להם מקרב לב על עצותיהם (לפי א"ב): הרב דוד **יצחקי**, הרב אליהו **לויין**, בניי: ר' אביגדור ור' יאיר **לוינגר**, הרב **יעקב לויפר**, פרופ' יוסי **עופר**, פרופ' **יצחק פנקובר**, סהסת"ם ר' אליהו **שנון**.

⁶ **'הטעם עליון' מיוחס לבני בבב**. אולם, בשלב שבו הכת' ושאר כתיבי היד הביאוהו כ'**טעמא תניינא**' - והם לא ציינוהו כמסורת בבליית, אלא כינו את המסורת הזאת **כמסורת 'שנייה'**. מסורת זו הפכה אפוא להיות גם היא **טבירנית'** (עופר; פנקובר, שם, עמ' 115-117).

⁷ מספור הפסוקים ב'טעם עליון' (באותיות רש"י) הוא **תוספת משלנו**, כעזר למניית עשרת הדיברות בעשרה פסוקים, פסוק לדיבר.

⁸ **האזכרות** הומרו ב- **ידוד**, **קל**, **אלקיד**, תוך צביעת האות המומרת בגון דהוי.

⁹ כידוע, מספור הפרקים והפסוקים אינו חלק מהמסורה, אלא **מעשה ידי נכרים** והמדפיסים בעקבותם. בניגוד לציון המספור, **מספרי סך כל הפסוקים** הם חלק חשוב מהמסורה.

¹⁰ ביצענו עריכה קלה במקור של מכון ממרא, כגון הוספנו בכל מקום טעמי תלישא-גדולה וסגול **כפולים** על פי תיקון קוראים 'חורב', כדי לציין את ההברה המוטעמת (הצעת יצחקי). פשטא כפול כבר צוין במקור.

¹¹ בדפוסים הנפוצים וב-**משנה ברורה**, שם, הטעמת **הדיבר הראשון** ב'טעם עליון' היא: **אֶנְכִּי יְדוּד אֶלְקִיד אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּיַת עֵבְרִים** והמשך שייך **לאותו הפסוק, עד סוף הדיבר השני**. זו מהווה בעצם מערכת

הטעמה שלישית לעשרת הדיברות, לפיה מנו רק תשעה פסוקים בהם, בניגוד למנייתה **המפורשת** של המסורה, הסופרת עשרה פסוקים לפי 'הטעם עליון'. מערכת זו הייתה זרה גם ל"אור תורה" ול"מנחת ש"י", בעלי הסמכות הבולטת והמוכרת בהטעמת המקרא וכתבתו (יצחקי). ראה במקורות לעיל (כגון ברויאר, לויפר) את השתלשלות מערכת הטעמים השלישית ואת הסיבות להתהוותה. דוק בהטעמת התיבה **עֵבְרִים** והשיטה מכונה בגינה: מערכת ה'רביעי(=רביעי)'.
¹² הפסק הפרשה כאן, באמצע הדיבר העשירי, חריג הוא וחסר ברוב כתיבי היד האשכנזיים מימי הביניים (פנקובר, שם, עמ' 50-74). רמב"ם מעיד במפורש על הימצאותו כאן ב'כתר', אבל העדרו אינו פוסל ספר (עופר).

¹³ מבצעי מספור המקרא הנכרים (ראה לעיל הערה 9) **טעו וחילקו את הפסוק ב-ג לפי 'הטעם תחתון'**, **לשני פסוקים. המספור הכפול ב-ג** אצלנו כאן, בא לתקן את **טעותם**. לכן, מספורנו בהמשך כל הפרק שוב **תואם את זה של רוב החומשים המצויים**. תנ"כ ברויאר וכתר-בר אילן מתקנים את טעות המדפיסים בדרך שונה.

¹⁴ בדפוסים הנפוצים וב**משנה ברורה** הטעמת **הדיבר הראשון** ב'טעם תחתון' היא כהטעמתו של דיבר זה ב'טעם עליון' בלוחנו כאן, היינו בסילוק (= סוף פסוק) מתחת לתיבת **עֵבְרִים**. בעקבות זאת יש בשיטה זו שלושה עשר פסוקים

בדיברות ב'טעם תחתון', בניגוד לספירת הפסוקים לפי המסורה, המונה כאן רק שנים עשר פסוקים. ראה במקורות דלעיל את השתלשלותה של השיטה הזאת.

¹⁵ **תרצח** נוקדה בצד"י קמוצה בכתיבי יד הטברניים המשובחים, אבל בדפוסים הנפוצים ובפסיקת **משנה ברורה** (ביאור הלכה, סי' תצד) - **תרצח** מנוקדת בצד"י פתוחה (עופר).